

3. Transcendence a imanence

Biblický text popisuje vztah mezi Bohem a jeho stvořením z různých úhlů. Bohu je především přiznána stvořitelská role: Bůh stvořil svět svým mocným slovem. Vystupuje jako svrchovaný panovník, jako nejvyšší zákonodárce a soudce. Bůh přesahuje své dílo, je na něm nezávislý, říkáme tedy, že je „transcendentní“. Autor starozákonní knihy Kazatel radí:

„...Bůh je v nebi a ty na zemi, tak ať jsou nemnohá tvá slova.“ Podobně také Ježíš začínal svou vzorovou modlitbu slovy: „Otče náš, který jsi na nebesích...“

Biblický obraz je ovšem plastický, Bůh není jen vyvýšeným vládcem, ale také Otcem, nebo – řekněme třeba – angažovaným hospodářem. Bůh nejenže svět stvořil, ale také o něj aktivně pečuje. Řídí pohyby hvězd, dává déšť polím a svým dechem oživuje každého zemského živočicha. Proto ho smíme také prosit: „Chléb vezdejší dej nám dnes“. To, že se Bůh narodil v chlévě jako lidské miminko, je jeden z nejpodivnějších příběhů, jaké jsme kdy slyšeli. Bible dále tvrdí, že Bůh žil mezi lidmi jako jeden z nich, a když odcházel, poslal namísto sebe Svatého Ducha. Proto můžeme tvrdit, že Bůh je ve světě aktivně přítomen; cizím slovem říkáme, že je „imanentní“.

Křesťané se od počátku snažili brát vážně oba dva pohledy. Svědčí o tom mimo jiné i architektura kostelů a katedrál: věže mířící do nebes a mohutný vnitřní prostor připomínají Boží vyvýšenost, a přece věřící přijímají tělo a krev přítomného Krista.

Středověcí myslitelé se usilovně snažili pochopit, jak vlastně Bůh řídí svět. Aristotelská tradice v křesťanství zdůraznila Boží imanenci, neboť stavěla na předpokladu „přirozených principů“, jejichž prostřednictvím se uplatňuje Boží moc. Tato tradice však byla zejména ve fyzice a astronomii oslabena vystoupením Galileiho, který prosazoval spíše mechanistické pojetí přírody. Jeho přístup zdůraznil Boží transcendenci, neboť považoval hmotu za zcela pasivní, poddanou svému Stvořiteli, který jí udělil zákony a řád.

Novoplatónská tradice se naproti tomu snažila najít Boží přítomnost právě uprostřed našeho světa. Aktivitu nadpřirozeného Ducha viděli novoplatónští myslitelé především v tom, co dost dobře nezapadalo do hrubého mechanistického pojetí: byly to chemické procesy, magnetismus, světlo, život – tak se novoplatonismus znovu přiklonil k Boží imanenci.

Pečlivému pozorovateli však nemůže uniknout, že každá z těchto tradic se odklonila od biblické víry: Aristotelský směr natolik zdůrazňoval určující roli vnitřních principů, neboli „forem“, že Bůh v podstatě nemohl stvořit svět jinak, než jak ho stvořil. Bůh nebyl svrchovaným pánem nad hmotou.

Mechanisté, kteří zdůraznili pasivitu hmoty a její naprostou podřízenost Stvořiteli, si nakonec s působením přírodních zákonů vystačili tak dobře, že žádného Boha už nepotřebovali.

Konečně novoplatónská fyzika se sice snažila najít pro Boha ve světě nějaké „vyhrazené místo“, ale její důraz na nezávislost duchovní sil nakonec vedl k panteismu, tedy představě, že Bůh je totožný se světem. A tak všechny zmíněné myšlenkové směry, byť původně usilovaly o vystižení Boží role ve světě, nakonec vedly k odklonu od křesťanství.

Někteří zbožní vědci tyto procesy pozorovali se znepokojením a pokoušeli se zachránit situaci určitou syntézou myšlenkového materiálu z různých filosofických směrů. Chtěli vzít z každé tradice něco „dobrého“ a tak podpořit ohroženou víru v Boha. Jedním z nich byl i slavný fyzik Isaac Newton, který žil a pracoval v 2. polovině 17. a počátkem 18. stol. Newton popisoval svět z mechanistického hlediska jako obrovský stroj říditelný fyzikálními zákony, ale současně v něm ponechal určitý prostor pro Boží působení. Z novoplatónské filosofie převzal ideu duchovních principů v přírodě – byly to chemické reakce, světlo a magnetismus. K tomuto výčtu připojil také svůj vlastní velký objev, totiž

přitažlivost. Newton dále věřil, že prostor a čas svou nekonečností ukazují na Boží věčnost a všudypřítomnost.

Dalším důkazem Božího působení ve světě byla podle Newtona zjevná uspořádanost a účelnost ve vesmíru, která ukazuje na inteligentního Tvůrce.

Konečně viděl Newton Boží působení také v určitých korekcích oběžných drah planet. Nahodilé nepravidelnosti v jejich pohybu by totiž podle Newtona mohly vést až ke zhroucení sluneční soustavy. Tento aspekt Boží přítomnosti byl však současně nejproblematictější. Newtonovi kritici se mu posmívali, že jeho Bůh je tak nešikovným hodinářem, že musí své dílo každou chvíli opravovat.

Ačkoliv Newtonova práce byla do jisté míry apologetická, její popularizátoři navázali jen na její mechanistickou tvář a vytvořili z ní materialistický, tzv. „newtonovský“ světový názor. V něm byla přiznána objektivní existence jen měřitelným skutečnostem, zatímco vše ostatní se stalo jen výplodem lidské mysli. Tak se z voňavé Boží zahrady se stal ohromný, bezúčelný a bezduchý stroj.

Na tomto historickém příkladu vidíme, že důkladné systemizování může nakonec vést až k odklonu od biblického zjevení. Ačkoliv i my jako děti osvícenské revoluce máme neodbytnou potřebu všemu rozumět, je třeba se smířit s tím, že Pána Boha a jeho dílo není možné nastrkat do logicky vymyšlených škatulek. Jsme v pokušení zjednodušovat si poselství Bible a dávat přednost Boží transcendenci před imanencí anebo naopak.

Vidíme také, jak různé křesťanské církve kladou na tyto dva úhly pohledu odlišné důrazy. Zatímco jedna denominace staví na Boží svrchovanosti a zákonech, jiná zdůrazňuje mocnou Boží přítomnost uprostřed shromáždění věřících. Obojího je potřeba, jinak jsme na jedné straně v nebezpečí prázdného moralizování, na druhé straně se naopak propadáme do chaosu. Víra se nám může scvrknout na pouhé „něco nad námi“, anebo na opovážlivé „my a Bůh“. Je proto třeba zápasit o vyváženost biblického učení o Božím působení ve světě.

Vyjděme večer před dům a pohlédněme vzhůru na hvězdy: jsou od nás naprosto nepředstavitelně daleko. Avšak běda: Boží sídlo je ještě mnohem dál. – Pak se zaposlouchejme do tlukotu vlastního srdce: pomysleme, že každý tep je Boží dar a každý náš dech je vanutím Božího ducha. Bible říká, že jsme-li Kristovi učedníci, jsme dokonce chrámem Boha živého. Z čeho se nám spíš zatočí hlava – z nekonečné prázdnoty dělící nás od Božího trůnu tam kdesi nahoře nebo ze zázraku Božího života tady dole? A tak chvalme svého Stvořitele, Krále, Soudce, Otce i nejbližšího přítele za to, že je takový jaký je – i když tomu moc nerozumíme.

kategorie: Věda a víra; 2007-01-31 (T.T.)